

**AKSIOLOGIK YONDASHUV ASOSIDA O`QUVCHILARDA
FALSAFIY TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISHNING MAZMUN
MOHIYATI**

Shonazarova Sevara Rashidovna

Termez Pedagogika Instituti

“Boshlang‘ich ta‘lim metodikasi”

kafedrasi o‘qituvchisi

+998938996767

Annotatsiya. Ushbu maqolada Yangi qadriyatlarning yuzaga kelishi, Qadriyatlar falsafasining shakllanishi, aksiologik yondashuvning mazmun mohiyati, aksiologik ongning mavjudligi, Qadriyashunoslik aksiologik ong, qadrlash tuyg‘usi, aksiologik bilish, qadriyatli yondashuv, pedagogik jarayonni va uning sub‘ektlari bilan o‘zaro ta‘sirini ochib berish jarayoni yoritilgan.

Kalit so‘zlar: qadriyatlar falsafasi, aksiologik yondashuv, aksiologik ong , falsafiy tushunchalar, falsafiy yondashuv, aksiologik bilish, qadriyatli yondashuv, pedagogik jarayon.

Hozirga qadar adabiyotlarda moddiy va ma‘naviy hayot bir-biridan keskin farqlanar edi. Moddiy hayot tadqiqiga ko‘proq e‘tibor berilar. Holbuki, jamiyatning tub mohiyati uni tashkil etuvchi inson mohiyati bilan uzviy bog‘liq. Xuddi inson tanasini uning ruhidan ajratib bo‘lmagani singari, jamiyatning moddiy va ma‘naviy jihatlarini ham bir-biridan ajratish va ularning birini ikkinchisidan ustun qo‘yish mantiqqa ziddir. Inson ma‘naviyatini yuksaltirish orqaligina iqtisodiy rivojlanishga erishish mumkin. Shuning uchun ham hozirgi davrda aholi ma‘naviyatini yuksaltirishga, milliy g‘oya va mafkura asoslarini shakllantirishga katta e‘tibor berilyapti. Zero, kishilar iqtisodiy jihatdan qashshoq bo‘lgani uchun ilmsiz bo‘lmaydi, balki, aksincha-ilmsiz bo‘lgani uchun qashshoq bo‘ladi. Shuning uchun yurtimizda xalq ma‘naviyatini yuksaltirish orqali iqtisodiy farovonlikni ta‘minlashga katta e‘tibor berilyapti.

Dunyoviy qarashlarga ko‘ra, odamlar o‘zlarining moddiy va ma‘naviy ehtiyojlarini qondirish uchun birgalikda yashashga, jamoa bo‘lib birlashishga ko‘nikkan. Kishilar hayotiy tajriba, aql va tafakkur tufayli jamiyat bo‘lib yashashning qulay, afzal va zarurligini tushungan. Bu jarayonda o‘zaro munosabatlarga kirishgan kishilar ana shu munosabatlarni takomillashtirish, yanada rivojlantirish orqali ma‘naviy kamolotga erishgan. Bu kishilarni bir-biri bilan yaqinlashtirgan, moddiy va ma‘naviy ehtiyojlarini qondirish imkonini bergan. Ijtimoiy munosabatlarning amal qilish jarayonida odamlarni uyushtirishning tarixiy shakllari-oila, davlat, jamoa (qishloq, shahar) vujudga kelgan.

Odamlar o'rtasida amal qiladigan axloqiy, diniy, ilmiy, falsafiy, huquqiy, iqtisodiy, mafkuraviy kabi munosabatlarning barchasi bir so'z bilan ijtimoiy munosabatlar deyiladi. Ijtimoiy uyushmalar kishilarning moddiy va ma'naviy ehtiyojlarini qoldirishga yordam beradi. Ular mohiyatan inson va jamiyat mavjudligining zarur sharti hisoblanadi. Masalan, oila, davlat, ta'lim-tarbiya, mahalla, Vatan kabi qadriyatlar inson va jamiyat o'z mohiyatini yo'qotadi. Mamlakatimizda ma'naviyat masalalariga alohida e'tibor berilayotganining sababi ham ana shunda. Jamiyatning moddiy va ma'naviy hayoti kishilarning moddiy va ma'naviy ehtiyojlari bilan uzviy bog'liq holda vujudga keldi.

Insoniyat tarixining ilk davrlaridayoq odamlar narsalarning muayyan qimmatga ega ekanligini, insonning u yoki bu ehtiyojlarini qondira olishini, biron sohada foydali bo'lishi mumkinligini kashf etganlar. Shu bilan narsalarning qadriyaviy xususiyati ochilgan. Dastlabki paytlarda bu xususiyat buyumlarning amaliy foydasi bilan bog'lanar edi.

Keyinchalik qadriyat maqomi boshqa ijtimoiy institutlar va ma'naviy hodisalarda ham tan olina boshlandi. Yevropa falsafasida qadriyatlar muammosi Qadimgi Gretsiyada qo'yilgan edi. Bu **muammoni birinchilardan bo'lib** Suqrot ko'tarib chiqdi. U **aksiologiyani asosiy masalasini «Ne'mat nima?»** degan savol bilan ifodaladi. Uning bu savolga murojaat etishi tasodifiy emas edi. Bu hol Afina demokratiyasining tanglikka uchrashining qonuniy natijasi sifatida yuzaga keldi. Mazkur savolga javob berish yangi ijtimoiy ideallarni qidirishda yordam berishi lozim edi. Keyingi davrlarda ham qadriyatlar falsafasi tarixning burilish davrlarida, an'anaviy qadriyatlar qadrini yo'qotgan, jamiyatning ijtimoiy negizlari obro'sizlangan paytlarda dolzarb ahamiyat kasb etganligini ko'rishimiz mumkin.

Antik an'ana doirasida qadriyatlar muammosini ishlab chiqishda Demokrit katta rol o'ynadi. Qadriyatlar tabiatini naturalistik (obyektivistik) talqin qilish an'anasini u boshlab berdi. Antik faylasufning fikriga ko'ra, baxt-saodat, ezgulik, adolat, go'zallik mezonlari tabiatning o'zida, hamma narsaning o'z tabiiy oqimida ketishidir. Nimaiki tabiatga mos bo'lsa - yaxshi, nimaiki unga zid bo'lsa - yomon. Bizning xuzur-halovatimiz va azoblarimiz, qoniqishimiz va noroziligimizning asosi ana shunda. Aflotunga ham qadriyatlarni obyektivistik tushunish xos edi. Biroq materialist Demokritdan farqli o'laroq Aflotun ularning manbaini tabiatda (narsalar olamida) emas, balki vujudsiz mohiyatlar (obyektivlashtirilgan tushunchalar) - g'oyalar olamida ko'radi. «Katta Gippiy» asarida Aflotunning Suqrot ismli qahramoni Gippiy bilan suhbatda u yoki bu narsalarni go'zal qiluvchi narsa nima ekanligini bilishga urinadi.

Go'zallikning ayrim narsalardagi in'ikosini namoyish qilish orqali go'zallikning nima ekanligini idrok etish mumkin emasligi faylasufni **go'zallik** «**g'oya**»siga olib keladiki, ana shu go'zallikning qandaydir bir narsaga qo'shilishi uni go'zal qiladi. Aflotun g'oyalari bir-biriga bo'ysunuvchi muayyan tartibda joylashadi. Mazkur g'oyalar piramidasining cho'qqisi **baxt-saodat** g'oyasidir. Aynan shu g'oya ijobiy fazilatlarining, go'zallikning, haqiqat va uyg'unlikning manbai bo'lib xizmat qiladi. Qadriyatlarining boshqa bir relyativistik (subyektivistik) konsepsiyasi ham mavjud bo'lib, unga **Protagor** asos solgan. Mazkur konsepsiyaga muvofiq qadriyatlarining bahosi nisbiy bo'lib, u insonga bog'liqdir.

Qadriyat tushunchasi. XIX asr o'rtasiga qadar falsafada «borliq» va «qadriyat» tushunchalari bir-biridan ajratilmagan edi. **Aksiologiya** (yunoncha *axia* - qadriyat va *logos* ta'limot so'zlaridan) mustaqil fan sifatida borliq tushunchasi ikki komponentga ajralgan paytda yuzaga keladi: bir narsaning mavjud bo'lishi va uning mohiyati. Boshqacha qilib aytganda, obyekt va subyektning o'zaro ta'siri paytda subyekt uchun obyektida shunday bir narsa ayon bo'ladiki, uni obyektning mavjud bo'lishining o'zigagina bog'lab bo'lmaydi, ya'ni u go'yo ushbu mavjudlik chegarasidan tashqarida turadi va u uchun muayyan ahamiyatga ega bo'ladi. Obyekt va subyektning o'zaro ta'sirini ana shunday tushunish qadriyat tushunchasini hozirgi zamon falsafasining kategorial apparatining elementi sifatida shakllanishi uchun boshlang'ich nuqta bo'lib xizmat qildi. **Qadriyatlar - voqyelikdagi muayyan hodisalarning qimmatini belgilash uchun xizmat qiluvchi falsafiy kategoriya bo'lib, u mazkur hodisaning subyekt tomonidan aks ettirilishi natijasida paydo bo'ladi.** Qadriyatlarining tabiati haqida so'z ketar ekan, falsafiy adabiyotlarda bir-biri bilan raqobat qiluvchi to'rtta asosiy yondashuvlarni ajratib ko'rsatish mumkin. **Birinchi yondashuv**ga ko'ra, qadriyatlar dunyosi alohida, mustaqil, subyektga ham, obyektga ham nisbat berib bo'lmaydigan olam sifatida talqin etiladi. Neokantianlikning klassiklaridan biri G.Rikkert yozganidek, «qadriyatlar subyekt va obyektidan tashqarida joylashgan butunlay mustaqil saltanatni tashkil etadi».

Ikkinchi yondashuvga ko'ra esa, qadriyaviy xususiyatlar narsalarning o'zida mavjuddir. Boshqacha qilib aytganda qadriyatlar manbai tashqi voqyelik xususiyatlarida ko'rinadi. Ana shu bilan bog'liq ravishda qadriyatlar narsalarning muayyan ehtiyojlarni qondira olishga bo'lgan obyektiv qobiliyati sifatida qaraladi. **Uchinchi yondashuv**ning mohiyati shundan iboratki, tabiatda qadriyatlar mustaqil mavjud emas. U yoki bu narsalar faqat subyektning baholash faoliyati tufayli o'z qadr-qimmatiga ega bo'ladi. Bunga misol sifatida g'arb estetikasi antologiyalaridan birining tuzuvchisi bo'lgan M.Reyderning fikrini keltirish mumkin: «Haqiqatlarga

qarama-qarshi o'laroq, qadriyatlar shunchaki tasavvur qilinadi xolos... Faktlar kuzatuvchilar guruhi uchun bir xil xususiyatga ega bo'lsa, qadriyat har bir baholovchining subyektiv fikri bilan bog'liq ravishda turli tabiatga ega bo'ladi»6. Bir kishi uchun qimmatli bo'lgan narsa boshqa kishi uchun unday bo'lib ko'rinmaydi. **To'rtinchi yondashuv**da esa oldingi yondashuvlarning o'ziga xos sintezi amalga oshiriladi va qadriyatlarining ikki yoqlama (obyektli va subyektli) tabiatga ega ekanligi ta'kidlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Qiyom Nazarov. Qadriyatlar falsafasi (Aksiologiya) // Toshkent-Faylasuflar milliy jamiyati nashriyoti - 2004 –**B. 12-14.**

2. Axmedova M Falsafa.. Tahriri ostida. Darslik. –T.: O__FMJ, 2006.

3. Mamashokirov S. Falsafa. Tahriri ostida. –T.: Sharq, 2005.

4. Nazarov Q Falsafa asoslari.. Tahriri ostida. –T.: O__zbekiston, 2005.

5 Falsafa. Yusupov E. Tahriri ostida. –T.: Sharq, 1999.

6. Shonazarova, S. . (2023). BOSHLANG`ICH SINFLARDA TABIIY GEOGRAFIK FANLARNING NAZARIY MUAMMOLARI. Nauka i texnologiya v sovremennom mire, 2(22), 4–6.

7. Babanazarovich N. H., & Rashidovna, S. S. (2021). Methodology Of The Development Geographical Concepts In School Pupils. Web Of Scientist: International Scientific Research Journal, 2(12), 341-348

8. Rashidovna, S. S. (2024, February). GEOGRAFIYA FANIDAN SINFDAN TASHQARI MASHG`ULOTLARDA O`QUVCHILARNING KREATIV QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHGA QARATILGAN PEDAGOGIK OMILLAR. In INTERNATIONAL CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY SCIENCE (Vol. 1, No. 2, pp. 215-219).

9. Shonazaova Sevara Rashidovna, & Nazarova Parizoda Shavkat kizi. (2023). PEDAGOGICAL FOUNDATIONS OF FORMATION OF GEOGRAPHICAL CONCEPTS IN ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS. Open Access Repository, 4(3), 1516–1523.

10. Shonazaova Sevara Rashidovna. (2023). THE SIGNIFICANCE OF MODERN LESSONS ON THE FORMATION OF GEOGRAPHICAL CONCEPTS IN THE TEACHING OF NATURAL SCIENCES. World Bulletin of Social Sciences, 22, 252-254.

11. Shonazarova Sevara Rashidovna. (2023). IMPROVING GEOGRAPHICAL KNOWLEDGE IN PRIMARY EDUCATION. Open Access Repository, 10(10), 29–32.

12. Ziyaqulova Maftuna Shuhrat qizi and Feruza Hayitova Abdullayevna, “THE ROLE OF PICTURES IN THE FORMATION OF STUDENTS’ CREATIVE ABILITY IN LITERACY LESSONS”, IEJRD - International Multidisciplinary Journal, vol. 6, no. 4, p. 3, Jul. 2021.

13. Ziyaqulova Maftuna Shuhrat qizi “ Enhancing creativity in the process of developing students so speech “ The American Journal of Social Science and education Innovations (ISSN – 2689-100x) Published Published: June 28, 2021 | <https://doi.org/10.37547/tajssei/Volume03> Иссые06-24 IMPACT FACTOR 2021: 11. 857 OCLC – 1121105668 Pages: 140-143 Америка

14. Ziyaqulova Maftuna Shuhrat qizi, Rakhmatova Hamida Ismatillo qizi, “ Increasing Creativity by using Interactive methods in literacy teaching process” Analytical journal of education and development Science Box In Vol.1(2021): Analytical journal of education and development 52-54-betlar Тошкент